

Анатолій Мартинюк, доктор педагогічних наук, професор
кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ОСОБЛИВОСТІ ХОРОВОГО СПІВУ ЯК ФОРМИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Стаття присвячена проблемі визначення особливостей хорового співу як форми духовно-морального виховання особистості в хоровому колективі, а також виділено специфіку вокально-хорового співу як діяльності самовираження особистості, умови її особистісного зростання.

Наголошено на тому, що хоровий спів сприяє розвитку загальнолюдських цінностей у дітей та молоді, норм поведінки, естетичних поглядів, вихованню правильного розуміння прекрасного насправді та потреби брати участь у процесах творення прекрасного в мистецтві та житті, розвиває художній смак дітей, розширює і збагачує їх музичний рівень.

Визначено великий соціокультурний потенціал хорового співу, що окреслює його значення в життєдіяльності сучасного суспільства, впливаючи на всі сторони свідомості та діяльності людини, поліпшуючи, удосконалюючи та ошляхетнюючи її внутрішній духовний світ.

Ключові слова: вокально-хоровий спів; духовність; духовно-моральне виховання; хоровий колектив; музична психологія; особистість; соціокультурний потенціал.

Лит. 8.

Anatolii Martyniuk, Doctor of Science (Pedagogy),
Professor of the Art Disciplines and Teaching Method Department,
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

FEATURES OF CHOIR SINGING AS A FORM OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION

The article is devoted to the problem of defining the peculiarities of choral singing as a form of spiritual and moral education of the individual in the choral group, and also highlights the specifics of vocal-choral singing as an activity of self-expression of the individual, as a condition for his personal growth.

It has been established that choral singing contributes to the development of universal human values in children and youth, norms of behavior, aesthetic views, the education of a correct understanding of beauty in reality, and the need to participate in the processes of creating beauty in art and life, develops the artistic taste of children, expands and enriches their musical level.

It was determined that choral singing has a great socio-cultural potential, which determines its importance in the daily life of modern society, affecting all aspects of a person's consciousness and activity, improving, perfecting and ennobling his inner spiritual world.

It has been proven that choral singing with its centuries-old traditions, deep spiritual meaning, huge influence on the emotional and moral state of both performers and listeners remains a proven means of musical education.

It was established that the space of the choir can be considered as an educational environment, the property of choral music; orientation to folk values and national musical culture.

It was determined that the development and improvement of personality through choral singing, can lead to qualitative changes in social living conditions, the formation of a new culture, and the improvement of society. The introduction of a person to the world of choral culture acquires special importance, because through it the foundations of cultural self-determination, the relationship between a person and society are laid.

It has been established that the leading idea of the educational process today is a comprehensive approach, therefore musical education, namely choral singing, can be considered as a kind of cultural and educational investment for the spiritual potential of a fully developed personality.

Keywords: vocal and choral singing; spirituality; spiritual and moral education; choral team; musical psychology; personality; socio-cultural potential.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні реалії в Україні яскраво демонструють важливість побудови для людей і суспільства міцної духовно-змістовної й укоріненої у традиції нашого народу системи духовно-моральних цінностей. Рівень музичної культури підрастаючого покоління нині багато в чому залежить від розв'язання проблем духовно-морального виховання та освіти. Недооцінка ролі музичного мистецтва під час формування особистості в роки застою

породила дисгармонію у формуванні духовного світу молоді, негативно позначилася на розвитку емоційної сфери, що відіграє важливу роль у трудовому, суспільному та особистому житті людини.

Глибока і всебічна модернізація української освіти спрямована на довгострокову перспективу й націлена на визначення пріоритетів в освіті й вихованні молодого покоління, передбачає розв'язання важливих задач, які пов'язані з посиленням роботи щодо морально-етичного та патріотичного вихо-

вання; удосконалення виховної роботи, що сприятиме подоланню негативних проявів у середовищі дітей та молоді.

Діти та молодь – майбутнє держави, від їхнього духовного та фізичного розвитку, знань, умінь залежатиме, якою буде Україна завтра. Провідною ідеєю виховного процесу сьогодення є комплексний підхід, тому музичну освіту, а зокрема заняття хором співом, можна розглядати як своєрідну культурно-виховну інвестицію у збагачення духовного потенціалу повноцінно розвиненої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу дослідження становлять положення та наукові узагальнення щодо проблеми духовно-морального виховання дітей та молоді в процесі відродження української держави, що привертає увагу широкого кола науковців, психологів, педагогів.

Хоровий спів виховує духовні, естетичні якості людини, що впливають на її моральні риси й психіку. Цієї думки дотримувалися відомі педагогічно-методисти (Д. Зарін, З. Жофчак, С. Миропольський, О. Раввінов, Л. Хлебнікова та ін.), а також славетні українські композитори: М. Вериківський, В. Верховинець, П. Козицький, О. Кошиць, М. Лисенко, М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко [2; 6; 9].

Ідея національної музичної освіти простежується в наукових студіях як корифеїв української музичної культури (М. Лисенка, М. Леонтовича, С. Людкевича, К. Стеценка, М. Грінченка, П. Козицького, В. Барвінського та ін.), так і в доробку сучасних науковців. Із переліку останніх досліджень цієї проблеми варто виокремити роботи О. Рудницької, Л. Кияновської [1], Е. Тайнел, О. Олексюка, П. Харченко, М. Чембержі, І. Гринчук, Г. Завгородньої, Л. Назар та ін. Питання розробки навчальних комп'ютерних систем із метою підвищення ефективності музичної освіти перебувають у сфері наукових зацікавлень Н. Белявіної, З. Візель, Л. Робустової, В. Грищенко, М. Дьяченко, В. Карпович, І. Мельник, М. Дергач, Л. Рубіної, О. Сизової, І. Сокола, В. Хоменко, М. Чембержі та ін.

Естетичну культуру як важливий чинник формування духовного світу особистості вивчали такі видатні філософи: А. Зись, М. Каган, М. Киященко, О. Лармін, М. Овсянніков, Л. Печко, В. Скатерціков, Л. Столович та інші [1; 3; 5; 7].

Духовно-моральний розвиток особистості завжди був у центрі уваги провідних педагогів-науковців України. Це питання порушували у своїх працях О. Рудницька, Л. Масол, Л. Хлебнікова, О. Ростовський, Л. Беземчук та інші.

Метою статті є розгляд філософсько-педагогічних аспектів хорового співу як форми духовно-морального виховання особистості, аналіз особливостей досвіду застосування хорового мистецтва як соціокультурного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Музичне мистецтво – найбільше джерело естетичної та духовної насолоди, адже саме воно супроводжує людину протягом усього її життя, викликає емоційний відгук, схвилюваність, прагнення дії. Саме музика здатна надихнути, запалити людину, вселити в неї дух бадьорості та енергії, але може й привести до стану туги, скорботи чи тихого смутку.

Але не лише різноманітна за своїм змістом музика може здійснювати вплив на людину, а й хоровий колектив, адже це простір, де створено сприятливі умови для особистісного зростання у сфері як вокально-хорової діяльності, духовно-морального розвитку, так і культури спілкування, взаємодоповнюваності людей, які співають [3]. Музика, на відміну від просторових мистецтв (живопис, скульптура тощо), які мають засоби об'єктивного зображення дійсності, є мистецтвом вираження почуттів, емоцій, настроїв, думок та ідей.

На думку Г. Струве, хор є моделлю ідеального суспільства, яке має єдине прагнення та злагоджене дихання. Зокрема, суспільства, у якому важливо почути іншого, прислухатися один до одного, суспільства, у якому індивідуальність не придушється, але розкривається повною мірою.

Метою вокально-хорової діяльності, як наголошується в низці наукових праць, є не тільки правильний і гармонійний розвиток індивідуальності учнів, їх музичних, слухових, інтонаційних, ритмічних здібностей, а й виховання особистості за допомогою духовного, морального та естетичного змісту самого процесу співу, спрямованого на ціннісно-сміслову розуміння навколишньої дійсності й особистості людини.

На думку Й.В. Гете, нота, по праву, повинна посісти таке ж місце в навчанні, як літера й цифра, оскільки літера є засобом спілкування, цифра необхідна для мислення, а нота потрібна для серця, тобто для духовного збагачення особистості, без якого гармонійний її розвиток не можна вважати повноцінним [6].

Учені в процесі методологічного обґрунтування визначають такі принципи вокально-хорового виконавства як діяльності: духовність, яка розглядається необхідною основою пошуку особистістю найвищого змісту своєї діяльності; соборність, що вказує шлях духовно-морального розвитку; толерантність як необхідна умова встановлення взаєморозуміння [4].

Отже, хоровий колектив – це виконавський колектив, у якому має значення виховна спрямованість, основа якої проявляється в психологічному комфорті учасників, взаємодоповнюваності людей, які співають, в умовах творчості та реалізації музично-виконавчих здібностей кожного та колективу загалом.

Головним завданням музичного, зокрема вокально-хорового виховання, є вплив музики на весь духовний світ дітей та молоді, які в майбутньому зможуть розвинути чутливість до цього виду мистецтва у своїх дітей, ввести їх у світ добра та краси, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань.

О. Лазурський під духовно-моральним вихованням особистості розумів процес морального самовдосконалення, усвідомлення сенсу життя через відповідальну поведінку, реалізацію себе в духовній і предметно-продуктивній діяльності. Важливим завданням у духовно-моральному вихованні професор уважав формування в дитини життєвого оптимізму [1].

На думку вчених, спів позитивно впливає на розвиток особистості, адже заняття колективним співом допомагають невпевненим та замкнутим дітям і молоді відчуті свою значущість, перші успіхи у співочій діяльності, формують та зміцнюють позитивну самооцінку особистості, після чого поступово з'являється бажання бути кращим, формуються лідерські якості: цілеспрямованість, наполегливість, упевненість.

У сфері музичної психології спів розглядають як одну з форм музикотерапії, що впливає на виникнення різних емоційних станів, позаяк саме спів здатний поліпшувати настрій, утихомирювати, заспокоювати. У дітей, що співають, виробляється стресостійкість, формується врівноважений характер.

На думку вчених, кожен учасник хорового колективу повинен володіти широкою звуковою палітрою і використовувати її у процесі виконання. Показ необхідної якості звуку дітьми, спільний аналіз звучання, спільний пошук оптимального варіанта звучання завжди має яскраво виражений творчий і особистісний характер, сприяє розвитку рефлексії.

Аналіз хорового співу доводить, що саме на хорових заняттях у дітей та молоді формується і сценічна культура: вміння триматися на сцені під час виконання одного і кількох творів, вміння вийти на сцену, стати на своє місце, піти зі сцени після виступу, а також поважна поведінка щодо глядачів та виконавців на святі чи концерті.

Аналіз дав змогу з'ясувати, що під час індивідуальних та практичних занять із хорового співу в дітей та молоді формуються та вдосконалюються: 1) вокально-хорові навички: правильний, красивий спів, співоче дихання, мелодичний і гармонічний звук, точна інтонація, вокальний слух, відчуття ансамблю та інше; 2) навички технічної і виконавської роботи над репертуаром; 3) загальномузичні якості: світогляд, художній смак, почуття відповідальності з позиції учасника хорового колективу, вимогливості до себе і до інших, дисциплінованість.

Визначено, що саме з учнів, які успішно поєднували навчання в школі та заняття у хорі, часто

виростають високоорганізовані й працелюбні люди з міцним характером, почуттям мети, цікаві та різнобічні особистості. Якщо дитина співає в хорі, то є надія, що вона виросте розумною, інтелектуально та духовно розвинутою людиною [8].

В енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона [3] вказано, що звернення давніх людей до пісні як до музичного відтворення звуків, було неминучим духовним одкровенням, заняттям, "кожне заняття – це зібрання одностудійців, любителів музики, хорового мистецтва" [3].

У книзі В. Краснощокова "Питання хорознавства" зазначено, що поняття "неосвічений" було синонімом виразу "що не вмів співати у хорі" [5] Хоровий спів має свою специфіку: спрямованість на духовне єднання тих, що співають (їхня згода та співзвуччя почуттів), залучення до світу духовного, на освіту та виховання особистості через залучення до високого мистецтва. Хоровий спів став однією з основ музичного виховання.

Спостерігаючи, аналізуючи та коригуючи реакції дітей та молоді, у процесі навчання хорового співу педагог може допомагати їм розвивати естетичний смак та ціннісне ставлення до прекрасного, що може стати профілактикою потягу дитини та молоді людини в житті до чогось потворного, вульгарного, агресивного.

Важливими для становлення особистості в хоровому колективі, її духовно-моральному вихованні є потреба в соціальних контактах із собі подібними, пізнавальна потреба та потреба в зовнішніх вираженнях.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що будь-який хоровий колектив – це простір, де створено сприятливі умови для творчого зростання як у галузі вокально-хорової діяльності, духовно-морального розвитку, так і в розширенні суб'єкт-суб'єктної залежності, у сфері культури спілкування, взаємодоповнюваності людей, які співають [5].

З'ясовано на основі аналізу теоретичних джерел, що духовно-моральне виховання особистості у процесі залучення до хорового співу буде ефективним, якщо дотримуватися таких умов: підбір високохудожнього та педагогічно доцільного репертуару; створення доброзичливої творчої атмосфери; формування колективу на основі творчого співробітництва; участь хору (ансамблю) у концертній та музично-просвітницькій діяльності [8].

Як відомо, основу духовно-морального виховання особистості складають базові національні цінності, джерелами яких для кожного є Батьківщина, народ, сім'я, творча праця, мистецтво, наука, релігія, природа тощо. Саме тому в процесі хорового співу головним питанням є репертуар, який має великий вплив на особистість, а тому має бути правильно підібраним, з точки зору художньої цінності – цікавим, різнобічним стилістично. Саме тоді він буде

активно й позитивно впливати на формування естетичного смаку дітей та молоді. Зміст пісенного репертуару повинен бути націленим на розвиток в особистості позитивного ставлення до навколишнього світу через пізнання емоційно-морального змісту кожного музичного твору, формування особистісної оцінки виконуваної музики.

Важливим аспектом успішної діяльності хорового колективу також є комунікаційна складова, яку в дисертаційному дослідженні “Комунікативні аспекти хорового виконавства (на прикладі діяльності Академічного хору імені П. Майбороди Національної радіокомпанії України)” розглядає Т. Коробка. Науковець зазначає, що важливо, щоб у процесі музичного виховання набуття знань, умінь та навичок не було самоціллю, а сприяло розвитку музичних та моральних здібностей, формуванню основ музичної та загальної духовної культури.

Саме в середовищі хору спілкування організоване на різних рівнях: самоврядування, особисте шефство старших над молодшими, сильних над слабкими, досвідчених співаків над новими; спільні хорові свята; збереження традицій колективу. Подібні форми спілкування створюють можливість самоствердження, самореалізації дітей та молоді, сприяють високій самооцінці. Уже сама участь у музично-творчій діяльності допомагає їм усвідомити деякі незвичайні, порівняно з іншими, неординарні якості своєї особистості.

Головними особливостями хорового співу як засобу формування духовно-морального виховання особистості є.

По-перше, у процесі хорових співів діти та молодь долучаються до культурного життя, знайомляться з важливими суспільними подіями. Саме в процесі хорової діяльності в них розвиваються пізнавальний інтерес, естетичний смак, розширюється світогляд, вони стають чутливими до краси, до мистецтва й різноманітних проявів духовного життя.

По-друге, хор – не збори людей, які співають, не знеособлена абстрактна єдність, хор – це безліч особистостей, особистісних сприйнятів, переживань, осмислень, виразів, особистісних оцінок, особистісної творчості. Індивідуальне бачення сутності музичної образності творів кожним співаком наповнює цілісну виконавську концепцію новими рисами та є найвищою метою хорового музикування.

По-третє, що більше яскравих особистостей у хоровому колективі, що ширша палітра індивідуального сприймання і складніша багаторівнева система напруженого переживання музичного образу – то цікавіше, тепліше, яскравіше звучить хор, відчутнішим є його вплив на духовне, естетичне та моральне виховання особистості.

По-четверте, у процесі навчання співу порушуються численні проблеми, необхідні для духовно-морального й естетичного розвитку людини: розши-

рення музичного світогляду, формування музичного та художнього смаку, виховання зацікавленого і підготовленого слухача, збагачення та розвиток емоційної сфери, розвиток музичних здібностей.

По-п'яте, саме участь у хоровому співі сприяє розвитку рефлексії особистості, завдяки чому діти та молодь вчаться осмислювати духовне і естетичне надбання музичної діяльності, усвідомлювати власні почуття та переживання, удосконалювати власну особистість в аспекті пізнання прекрасного.

Завдяки атмосфері доброзичливості, взаєморозумінню та взаємоповазі, духовній комфортності, що сприяють найбільш повному розкриттю духовного світу, формуванню позитивних моральних та етичних якостей особистості, хоровий колектив є для дітей і молоді своєрідним соціумом, де вони можуть моделювати себе і свої стосунки з людьми.

Висновки. Аналіз хорового співу як унікального засобу духовно-морального виховання особистості, дає підставу підсумувати таке. Хоровий спів належить до однієї з основних областей культурного світу – духовної культури, яка включає сферу духовного виробництва та його результати, що впливають, передовсім, на розвиток і вдосконалення духовного світу людини. З'ясовано, що хоровий спів сприяє розвитку загальнолюдських цінностей у дітей та молоді, норм поведінки, естетичних поглядів, вихованню правильного розуміння прекрасного та потреби брати участь у процесах творення прекрасного в мистецтві й житті, розвиває художній смак дітей, розширює і підвищує їх музичний рівень. Визначено, великий соціокультурний потенціал хорового співу, що окреслює його значення у життєдіяльності сучасного суспільства, впливаючи на всі сторони свідомості та діяльності людини, поліпшуючи, удосконалюючи та ошляхетнюючи її внутрішній духовний світ. Нині, на жаль, доводиться констатувати, що, маючи окремі позитивні результати у співочій хоровій роботі з дітьми та молоддю, країна втрачає традиції співу, серйозного ставлення до музики взагалі, тому необхідно визначити та розробити стратегії щодо використання унікальних можливостей цього мистецтва як виконавських, так і освітніх, адже хор є чинником формування духовного, творчого потенціалу особистості.

Перспективою подальшого дослідження цієї проблеми є визначення шляхів упровадження різноманітних форм хорового співу як засобу духовно-морального виховання особистості в життя дітей та молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворожбіт В. Категорія духовно-морального виховання учнівської молоді в історії педагогічної думки. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 4. С. 107–118.
2. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва. Київ, 2015. 80 с.

3. Овчаренко Н. Основи вокальної методики : наук.-метод. посіб. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2016. 116 с.

4. Пляченко Т.М. Методика викладання вокалу : навч.-метод. посіб. для студ. мистецького факультету (спеціальність “Музична педагогіка і виховання”). Кіровоград : КДПУ, 2015. 80 с.

5. Пляченко Т.М. Методика роботи з вокальним ансамблем : робоча програма навчальної дисципліни: для студентів галузі знань 0202 “Мистецтво” напряму підготовки 6.020204 “Музичне мистецтво” професійного спрямування “Сольний спів” першого (бакалаврського) освітнього рівня. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 37 с. (нормативний документ).

6. Смирнова Т.А. Хорознавство (історія, теорія, методика) : навчальний посібник. Видання третє, доповнене. Харків : ХНПУ, “Федорко”, 2018. 212 с.

7. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу. Київ, 2018. 160 с.

8. Цюра С. Розвиток диригентсько-хорової педагогіки в Україні: виклики сьогодення. *Молодь і ринок* : щомісячний науково-педагогічний журнал. 2022. № 1 (199). С. 170–175.

REFERENCES

1. Vorozhbit, V. (2011). Kategoria dukhovno-moralnoho vykhovannia uchnivskoi molodi v istorii pedahohichnoi dumky [The category of spiritual and moral education of student youth in the history of pedagogical thought]. *Theory and practice of social systems management*. No. 4. pp. 107–118. [in Ukrainian].

2. Mykysha, M. (2015). *Praktychni osnovy vokalnogo mystetstva* [Practical Basics of Vocal Art]. Kyiv, 80 p. [in Ukrainian].

3. Ovcharenko, N. (2016). *Osnovy vokalnoi metodyky: naukovo-metodychnyi posibnyk* [Fundamentals of Vocal Techniques]. Kryvyi Rih, 116 p. [in Ukrainian].

4. Pliachenko, T.M. (2015). *Metodyka vykladannia vokalu: navch.-metod. posibnyk dlia studentiv mystetskoho fakultetu (Spetsialnist “Muzychna pedahohika i vykhovannia”)* [Methods of Teaching Vocal]. Kirovohrad, 80 p. [in Ukrainian].

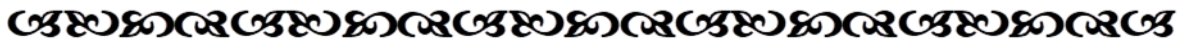
5. Pliachenko, T.M. (2015). *Metodyka roboty z vokalnym ansamblem: robocha prohrama navchalnoi dystsypliny: dlia studentiv haluzi znan 0202 “Mystetstvo” napriamu pidhotovky 6.020204 “Muzychne mystetstvo” profesiinoho spriamuvannia “Solnyi spiv” pershoho (bakalavrskoho) osvithnoho rivnia* [The method of working with a vocal ensemble: the work program of the educational discipline: for students of the field of knowledge 0202 “Art” of the training direction 6.020204 “Musical art” of the professional direction “Solo singing” of the first (bachelor) educational level]. Kyiv, 37 p. [in Ukrainian].

6. Smirnova, T.A. (2018). *Khoroznavstvo (istoriya, teoriya, metodyka* [Horology (history, theory, methodology)]. Study guide. The third edition, supplemented. Kharkiv, 212 p. [in Ukrainian].

7. Yutsevych, Yu.Ye. (2018). *Teoriia i metodyka formuvannia ta rozvytku spivatskoho holosu* [Theory and Methods of Formation and Development of the Singers Voice]. Kyiv, 160 p. [in Ukrainian].

8. Tsiura, S. (2022). *Rozvytok dyryhentsko-khorovoi pedahohiky v Ukraini: vyklyky sohodennia* [Development of conductor and choral pedagogy in Ukraine: challenges of today]. *Youth and market: Monthly scientific pedagogical journal*. No. 1 (199). pp. 170–175. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023

“...Виховуючи підрастаюче покоління, педагог бере найактивнішу участь у творенні майбутнього свого народу...”

*Григорій Ващенко
український педагог*

“Я бачу дуже важливе виховне завдання в тому, щоб повсякчас підтримувати, поглиблювати бажання учня бути відкривачем, реалізувати це бажання спеціальними методами роботи”.

*Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист*

“Найважливіше завдання цивілізації – навчити людину мислити”.

*Томас Едісон
всесвітньо відомий американський винахідник*

“Досвід – це велика річ, він дозволяє вам визнавати помилку кожний раз, коли ви її здійснюєте”.

невідомий автор

“У разі сумнівів чини так, як соняшник – шукай джерело світла і повертайся в його бік”.

*Бернар Вербер
французький прозаїк*

